

מלכותא בלא תגא

זרוך בר-יוסף

... בגין דתנדע שבחא דר' שמעון, דהוה ביומוי, ויבכון דרא עלוי. א"ל (רבי יהודה) די למבכי בכיה עליה... ר' יהודה הוה בכי כל יומא עלוי (על ר' שמעון).

זהר פרשת ויחי דף ריז

אני מנסה לדבר עמכם על תהום של עצב, כאב שאינו ניתן להעברה, הבולע אותנו מדי פעם ולעיתים תכופות לאורך זמן, עד אובדן הטעם בכל דיבור שהוא, בכל מעשה שהוא, אובדן טעם החיים עצמו... ייאוש זה אינו סלידה המניחה שמסוגלת אני לאיווי וליצירה, שליליים ללא ספק, אולם קיימים... בקצרה קיום נטול חיוניות, שגם אם לעתים הוא מרומם, הודות למאמצי להמשיכו, הוא נכון בכל רגע למעוד אל עבר המוות. מוות נקמה או מוות גאולה.

זוליה קריסטבה, שמש שחורה דכאון ומלנכוליה, עמ' 7

"ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלוקינו" (ראש השנה, יח ע"א). בדומה לגמרא מקשר הרב נחמן (בסיפור המלך העניו וברמזים לסיפור) את הצדיק לבית המקדש. שניהם עבורו הם 'מעיינ' הצחוק של העולם. הצדיק ובית המקדש כוללים את העולם כולו. אם נחזיר השוואה זאת לגמרא, אזי פטירת הצדיק היא הסתלקות הצחוק (לפחות הצחוק המוכר). כמו כן (או יותר נכון – לכן), נראה שהעולם נותר ללא 'אבן השתייה' שלו. אך, כל זאת עוד לא הבהיר לנו בצורה מפורטת יותר מהו היחס בין הצדיק לבית המקדש. בתורה סא קמא אות ז, מדבר הרב נחמן על היות הצדיק אבן השתייה, ואומר שהוא ממתיק את הדינים. אם כך, נראה שהמשותף לשניהם הוא בכך שהם מאפשרים התמודדות טובה יותר עם צרות החיים (אין כאן ביטול הדינים).

השימוש של הרב נחמן בהמתקת הדינים כדי לבאר את תפקידם של בית המקדש והצדיק, גם מסביר את הקשר לצחוק. הצחוק, בעיקר 'בדיחות שחורות', הוא המתקת הדינים. הצדיק, אם כן, מסוגל לצייר את המציאות מחדש, באופן משעשע יותר. אם ננסח זאת אחרת, הצדיק מתאר במילים חדשות את המציאות הקיימת (ממציא 'שפה חדשה'). ניתן לומר שהגדרה מחודשת של המציאות דומה מאוד לבריאתה מחדש. לכן, לא יהיה רחוק מלהגיד, שעבור האנשים ששומעים את הצדיק, הוא, כביכול, בורא

עולמות ומחריבן. הצדיק מסוגל לחדד מחדש את מה שחשוב בחייו של אדם, את 'המשמעות' או 'חוסר המשמעות' שלו. במובנים רבים, אני זכיתי בזכות הרב שג"ר להחרבת עולמות ובריאתן.

הרב שג"ר בהקשר הזה לא היה עבורי חבר או מורה, לא שהיתי במחיצתו רבות. אולם הוא בהחלט הצליח לברוא עבורי עולמות ולהחריבן. אני לא מתכוון לשינויים החיצוניים בחיים, כמו עבודה, מקום מגורים וכו', אותם, אני מקווה, הוא לא החריב (מקסימום שינה), אלא למקומות העמוקים ביותר באורחות החיים. העולמות שהרב שג"ר והרב דרייפוס פתחו עבורי ב'שיח', הדרכים החדשות שלא יכולתי להעלות על דעתי, ושלחלקן לא חשבתי שאוכל לשוב. כאן למדתי במובן העמוק מהן האפשרויות של התשובה. היכולת לחזור למחוזות העבר, לנסות ולתקן את המקומות האפלים, המודחקים ביותר בנבכי האישיות והמשפחה.

באחת השיחות עמו הוא דיבר על כך שיש דברים שיכולים להתברר רק בעקבות מחלה. יש דברים שניתן לתקנם, אם בכלל, רק כאשר 'המחלה' או כדוגמתה מרחפים ברקע. יעקב חידש את החולי. אני בהחלט יכול לומר שהרב שג"ר הצליח לרפא עבורי מקומות שלא ניתן היה לתקנם. במובן הזה, הרב שג"ר בהחלט המתיק את הדינים.

אך לנושא זה של המתקת הדינים יש פן נוסף שהייתי רוצה להדגיש, והוא שהדינים נותרים דינים. רבי יוחנן במסכת ברכות (נח ע"ב) אומר, "מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחברו". מימרא זו מושתתת גם כן על הקשר בין הצדיק לבית המקדש, אך היא מציינת פן אחר במציאות – השבר שנוצר בתשעה באב אינו יכול להימחות. חורבן הבית, הוא חורבן האפשרות לבית בכלל אצל הצדיקים. קיומו של הצדיק מכסה, כביכול, על חורבן הבית המקורי (זאת למרות שלו אין בית). הצדיק הנו, כביכול, 'הדבר'. דיבוריו, חייו, הם כביכול מילוי החסר. אך, באמת, הצדיק הוא הסימן של אותו חורבן, ביתו נחרב, והוא מודע לכך שתורתו היא 'פטפטת' ביחס לחסר, למצוקה. הצדיק מכיר את חוסר האפשרות למקום, להקשר, לבית 'מבפנים'.

הסתלקותו של הצדיק חושפת את החיסרון הזה. פטירתו מחדדת את תחושת ההחמצה העמוקה, את חורבן הבית שלא הצליח לקום. "הדיכאוני הנרקסיסטי אינו מתאבל על האובייקט אלא על הדבר. כך נכנה את הממשי המתחמק ממשמעות"¹. הדיכאוני איננו טיפש, הוא לא בוכה על חפץ שהלך, אלא על 'הדבר' עצמו, על 'החיסרון בשכינה'.

¹ ז'וליה קריסטבה, שם, עמ' 16.

החורבן של בית המקדש, חורבן האינטימיות של שני הכרובים. האבלות אצל הדיכאוני איננה געגוע רגיל, כי אם הידיעה שהממשי איננו.

כאמור, לא התורה של הרב שג"ר עניינה אותי באמת, וגם לא ההתנהגות שלו. הרב שג"ר הצליח לעורר אצלי את הניסיון לתקן את האפשרות, הסיכוי, לאינטימיות, לזוגיות, גם עם הקב"ה. בשיחה שהזכרתי לעיל, הרב שג"ר טען כי יש דברים שלא תמיד ניתן לתקנם, אך הוא לא התבוסס בעבר, הוא הציע להתמקד בבניית הסיפור החדש. אני חייב להודות שהרבה מאוד בזכותו, בזכות הרב דרייפוס ואלו שאני לומד ולמדתי עמם בשיח, הצלחתי לבנות סיפור מעט מצחיק יותר (כך אני לפחות מקווה, ובינתיים זה מה שאורי ועיוני אומרים).

יש דברים שלא ניתן לתקנם. יש אבל (ועוול) שאין לו בעוה"ז נחמה.

הרב שג"ר (סבא, בהרבה מאד מובנים),

אני מתגעגע.